

VETENSKAPSJOURNALISTIKENS DRAMATURGI

Den som skriver om vetenskap måste aktivt söka ut, välja bort och presentera, säger Erik Wahlström, vetenskapsredaktör och tidigare chefredaktör på Hufvudstadsbladet. Likaså måste det vetenskapliga falla bort när vetenskapen populariseras och slutresultatet beror alltid på journalistens kompetens.

Erik Wahlström inledde sin bana som journalist på Hufvudstadsbladet, först som musikkritiker och musikredaktör, sedan som kulturchef. Intresset för vetenskapliga frågor, för den vetenskapliga metoden och den filosofi som omger vetenskapen, fick honom att gå från kultursidorna, och posten som chefredaktör på samma tidning, till att skriva om just dessa frågor. Då, i början av 80-talet, var miljöfrågorna nya och dominerande, det fanns en spirande entusiasm för miljön och i Wahlströms fall resulterade det i boken *Miljöhandboken*.

- Att skriva den boken var också ett sätt att sätta sig in i och förstå miljöfrågorna och de vetenskapliga metoder som används inom området.

Vilken är din bild av vetenskapsjournalistiken i Svenskfinland?

- Det verkar handla om en handfull människor och därmed är den finlands-svenska vetenskapsjournalistiken rätt så obetydlig. Men ändå är det nog inte den som står högst på min önskelista, utan snarare en kvalificerad journalistik överlag; den bristfälliga bevakningen av folkomröstningen om EU:s grundlag har gjort detta klart.

Du har sagt att vetenskapsjournalisten var, i början av 80-talet, med och definierade miljöfrågorna. Kom ni därmed också att påverka miljöpolitiken och hur ser det ut i dag?

- Visst tror jag att det som skrevs om miljöfrågorna hade stor betydelse för hur politikerna kom att agera, men situationen i dag är nog en helt annan. Journalisterna har i stor utsträckning anammat en dramaturgisk uppdelning i ont och gott, där industrin allt som oftast får spela den onda rollen. Denna uppdelning är i och för sig inget nytt eftersom journalistikens uttryckssätt är dramatiskt; det behövs "good guys" och "bad guys". Industrin framställdes som (och var faktiskt också) den senare, vilket ledde till att man skärpte sig. Ser man på utsläppstrenderna under de senaste 30 åren är det industrin som skött

sig bäst av alla samhällssektorer. Miljöjournalistikens kris består därmed i att *good guy/bad guy*-tematiken inte längre fungerar. Redan utsatta jordbrukare eller bilister som du och jag kan man inte demonisera; man måste finna ett nytt journalistiskt paradig.

Hur skulle du beskriva vetenskapsjournalistens roll och uppgift?

- Vetenskapsjournalistens roll är aldrig passiv, det handlar inte om att rapportera - ett tvång som den politiska journalistens upplever - utan snarare om att förse läsaren med den information som journalisten själv väljer ut. Vetenskapen innefattar inte det som politiken innefattar, nämligen en årsrytm av händelser. Medan den journalist som övervakar politiska händelser måste beakta dessa återkommande händelser som han rapporterar om, gäller det för vetenskapsjournalisten att aktivt söka ut, välja bort och presentera det intressantaste för läsaren. Politiken förutsätter den vuxna medborgarens aktivitet, hennes kunskap och intresse, åtminstone i sådan utsträckning att hon kan delta i samhällslivet. Sådana skyldigheter finns inte när det gäller vetenskapens substans som sådan. En bildad människa måste följa med forskningen men det är ingen samhällsplikt, vilket naturligtvis har konsekvenser för hur resultat, rön o.s.v. presenteras i massmedia.

Du har själv konstaterat att forskarens tillvägagångssätt skiljer sig märkbart från journalistens. Kunde du utveckla din syn på denna skillnad?

- En grundläggande praktisk skillnad är att massmedierna har en dagsrytm. Journalisten ska ha ganska rätt snabbt, forskaren ska ha alldeles rätt långsamt. Snabbhet är ett krav som ställs på nyhetsförmedlingen och det ska sägas att forskare i dag har blivit mediemedvetna. Bland annat så märks detta genom att man ur de resultat man nått plockar ett par tre saker som man marknadsför. Det är vetenskapsjournalistens uppgift att säga "ja" eller "nej" till dessa upprepningar. Det är också vetenskapsjournalisten uppgift att se till att fåniga, "vetenskapliga" nyheter inte trycks, att vara en expert som vet mera än andra på redaktion eller som åtminstone dubbelcheckar vetenskapliga nyheter som strömmar in från nyhetsbyråer med inhemska experter.

- Vad man även kan konstatera, och här torde bevakningen av olika vetenskapliga projekt spela in, är att forskare presenterar sina argument för fortsatt investering i projekten på ett annorlunda sätt nu än jämfört med tidigare. Tidigare motiverade man forskningen med att man får svar på gamla

frågor, samtidigt som man inte stack under stolen med att nya frågor väcktes. Nu poängterar man i stället den ekonomiska vinningsaspekten av olika projekt, bl.a. därför att industrin mer och mer är delaktiga i dem. Och naturligtvis också för att den vanliga medborgaren ska uppfatta dem som relevanta.

– Vetenskapsjournalisten ska också ifrågasätta forskning och ta ställning till hur den borde bedrivas. Men vad jag absolut inte förstår, är tendensen att från progressivt håll uppfatta forskningsresultat som godtyckliga. Det finns "genompolitiserade" individer som drar likhetstecken mellan forskningsresultat och politiska åsikter och jag undrar om dessa har någon som helst inblick i forskningsvärlden.

Skulle du hålla med om att politiker ibland använder sig av forskningsresultat i ett politiskt syfte utan att för den skulle ha en klar bild av resultatets betydelse?

– Det förekommer men jag ser det inte som något större problem; forskning är inte sexig och ingen politiker ökar sin karisma genom att svänga sig med forskningsjargong. Tvärtom vore det önskvärt att politiker kunde resonera mera vetenskapligt, men å andra sidan ser jag inget problem med att forskning och politik förenas. Klimatfrågorna motiveras såväl från politiskt håll som från ett naturvetenskapligt. Det största problemet i det här sammanhanget är att politiker inte lyssnar på forskarna. Ta som exempel detta med sänkt alkoholskatt: innan det förslaget drevs igenom presenterade Stakes ett resultat som i princip förutspådde den utveckling som sänkningen innebar. Trots detta såg många politiker, också på ministernivå, förvånade ut när de fick de första resultaten svart på vitt. Man frågar sig hur detta är möjligt?

Hur avgörs om något är en vetenskaplig nyhet?

– Fortfarande så är miljöfrågorna viktiga för massmedia. Man utgår från att "vetenskap och miljö" är positiva saker och genom att ta upp sådana frågor bidrar man till den goda saken. Jämför t.ex. den respons en politikers uttalande får med responsen på en forskares: politikern bemöts ofta med cynism medan forskaren mycket sällan utsätts för samma behandling. Media har en *a priori* positiv inställning till vetenskapen, vilket ibland leder till att man tar in sådant man inte själv förstår.

– Vad som räknas som en nyhet styrs naturligtvis också av vad som klassas som "häftigt". Genetiken är ett vetenskapligt område som just nu röner stor

uppmärksamhet, därmed ser man den som en säker nyhetskälla. Här kan man dels konstatera att massmedia ofta presenterar rön inom genetiken på ett sätt som avspeglar en deterministisk tankegång, vi styrs av våra gener s.a.s. Dels är denna tankegång inte ny; den har funnits genom tiderna i olika skepnader. Kanske kunde man säga att vetenskapen förändrar bilden av människan, medan föreställningarna finns kvar.

Ser du några risker med populariserandet av vetenskapen? Den vetenskapliga metoden faller ju ofta bort när media presenterar de resultat som framkommit genom den.

- Det vetenskapliga måste falla bort, annars går det inte att presentera populärt. En dagstidning kan inte jämföras med en tidskrift som Nature, där man vänder sig till experter som i sin tur förstår de artiklar som behandlar deras specifika forskningsområden. I stället för att lyfta fram eventuella negativa sidor av populariserandet borde man betona vikten av journalistens aktivitet, att han eller hon har en god bild av vad det är man vill skriva om. Den springande punkten är, som alltid, ifall journalisten är duktig eller inte. Sedan är frågan om hur man utbildar bra journalister naturligtvis ett evigt dilemma, men att man sätter in sig i ett visst område, sysslar med det en tid, underlättar betydligt. Många av de böcker jag skrivit har behandlat områden jag dittills varit okunnig om, men så har jag lärt mig genom att skriva. Vill du lära dig någonting? Skriv en bok om det!

- Dålig vetenskapsjournalistik behöver inte ha något med populariserandet att göra. Ta t.ex. de ekonomiska reformer som universiteten i Finland på senare tid upplevt. Här har journalisterna mer eller mindre fungerat som megafoner för forskarnas skri av smärta när dessa utsatts för ekonomiska utvärderingar. Ingen har funderat över det positiva i en effektivisering av universiteten. Och, framför allt, ingen har ifrågasatt den förvåning som forskare och universitetsanställda upplevt när deras arbetsplatser utvärderats. Som om det inte har hänt förr! Äldrevården, daghemmen, skolorna, alla har gått igenom samma mangel. Jag som uppfattar skolan som en minst lika viktig del av samhället som universiteten, förstår inte hur akademiker kan tänka sig ockupera ett område, som de besitter tack vare historiska områden, och inte beröras av det omgivande samhället. Detta skapar ju en outhärdligt konservativ miljö. Men om detta har journalisterna skrivit föga.

Du ser alltså positivt på dessa reformer, trots att många inom universiteten uttrycker sina farhågor vad gäller konsekvenserna för forskningens kvalitet?

- Naturligtvis ska inte forskningens kvalitet lida av reformerna, men man kan inte leva som om fastigheter, apparatur eller arbete inte kostade någonting. Oviljan att utvärdera, som bl.a. kommit fram genom lönereformerna, tror jag har att göra med hur universitetens ledarskap kommer till; personer blir ledare genom förtroendeuppdrag, de kommer upp sig tack vare att de är duktiga forskare, men de flesta varken vill eller kan ta på sig den här rollen.

Förespråkar du därmed en "professionell" universitetsledning som inte har rötterna i själva forskningen? Också denna lösning har ju av universiteten betraktats med skepsis p.g.a. förtroendet med forskningen saknas.

- Jag uppfattar visst ett professionellt ledarskap som en bra lösning och vad gäller rädslan för att en sådan, p.g.a. bristande kunskap, skulle inverka negativt på själva forskningen, kan man bara konstatera att ett sådant ledarskap inte vore kompetent. Och det är ju ett kompetent ledarskap man måste sträva efter.

- Överlag tycker jag att dessa frågor som universitetsvärlden brottas med är intressant att följa med, som från sidlinjen. Men en bättre journalistisk behandling av problematiken efterlyses.

Om miljöfrågorna varit dominerande under en längre tid, vilka områden ser du att vetenskapsjournalister borde täcka idag?

- Alla frågor som har politisk relevans är viktiga, av följande skäl: massmedia ska handla om politik eftersom dess uppgift är att hjälpa medborgaren orientera sig i sitt samhälle. Sociologisk forskning i samhällsfrågor som t.ex. skolans betydelse eller djupgående analyser av klassamhället är därmed något vetenskapsjournalistiken absolut borde intressera sig för.

- Vidare är forskning som ger människan en djupare förståelse för sig själv viktig, genetiken kunde nämnas som exempel. Man kan även konstatera att vetenskapen spelat viss roll i synen på liv, exempelvis i frågan om abort har man försökt hitta vetenskapligt baserade kriterier. Förstås är det viktigt att påminna sig att den vetenskapliga och den etiska sfären är åtskilda.

På tal om det etiska och det vetenskapliga: i den allmänna debatten tycks man ofta glömma bort att det som styr forskningen i dag är värderingar som inte är vetenskapligt motiverade. Är det detta du syftar på med de åtskilda sfärerna?

– Jag menar helt enkelt detsamma som **David Hume** när han sa att det faktum att någonting är på ett visst sätt inte betyder att det borde vara så. Om forskningen kommer fram till att någonting är på ett visst sätt har det ingen etisk relevans. Sociobiologin kan exempelvis förklara skillnaderna i mäns respektive kvinnors beteende med att de har olika reproduktionsstrategier, men av det följer inte att män och kvinnor borde bete sig så. Frågor om vad som är ont och gott kvarstår även om vi kommer på nya sätt att rädda eller förstöra varandra. Jag kan mäta luftens kvalitet här ute på gatan, men hur jag uppfattar resultatet har att göra med hur högt jag värderar ren luft.

dlolax@abo.fi

Dan Lolax